

ÉGTÁJ

GYÖRE KORNÉL

EGY XVI. SZÁZADBELI ADAT SZABADKA LAKOSSÁGÁRÓL

Ankarában 1964-ben egy tartalmilag gazdag és értékes tanulmány jelent meg Halasi-Kun T. írásaként a XVI. századi délmagyarországi török lakosságról.¹ A tanulmány defterek és egyéb összeírások alapján dolgozza fel a kérdést és Bácska számos településére vonatkozóan nagyon értékes adatokat ad. Szabadkát illetően az 1578. évi adóösszeírás gazdaságtörténeti vonatkozásait egy korábbi írásomban már feldolgoztam,² most pedig ugyanannak a dokumentumnak a város lakosságára vonatkozó adatait közlöm, rövid megjegyzésekkel. Tudomásom szerint ez az első, nálunk ismert forrás, amely a város lakosságát név szerint is felsorolja. Éppen ezért a történészek szélesebb körű érdeklődését is megérdemli.

A másfél évszázados török uralom, a birodalom belső helyzetével szoros kapcsolatban, két szakaszra tagolódik. A XVI. században Törökország terjeszkedő, hódító, feljövő birodalom volt, a XVII. században viszont a fő cél a meglévő területek megtartása lett, a dicsőséges hódításokat felváltotta a területvesztések időszaka. Az első szakasz a politikai hatalom megerősítésének, a gazdasági élet kibontakozásának, a településhálózat átalakulásának és a korábban kialakult etnikai területek megbomlásának az időszaka volt. A tájunkon meghonosodó török feudális rendszer számos lényeges tulajdonságban különbözött attól a hűbéri rendszertől, amelyet felváltott. Az oszmán birodalomban a föld magántulajdona csak szűk körben érvényesült. A fizetésképpen átengedett hűbérbirtok hasznélvezete a szolgálat idejére szűlt, és nem öröklődhetett. Az ilyen rendszer egyrészt a rablógazdálkodáshoz, másrészt a munkáskezek erőszakos biztosításához vezetett. A hasznélvező birtokos csak a legritkább esetben gondozta házi kezelésben a birtokot, a legtöbb esetben hasznbérbe adta azt, Bármilyen rendszerben történt azonban a művelés, a birtok munkáskéz nélkül semmit sem ért. Éppen ezért a szpáhik minden eszközzel, ha kellett erőszakkal is, biztosították maguknak a földet megmunkáló lakosságot, és ezzel együtt az adófizető alanyt. A hódító hadjáratok elcsendesülése után a föld új hasznélvezői a teljesen kiürült vagy erősen megcsappant lakosságú területekre a már korábban megszállt vidékekről új népelemeket telepítettek át vagy befogadták a kisebb csoportokban érkezőket.

A népességcsere folyamata a Búda elfoglalását (1541) követő évtizedekben gyors ütemben játszódott le. A bekövetkezett változásokról a korabeli defterek igen pontosan tudósítanak bennünket. Ilyen tartalmú az említett 1578.

évi defter is, amely számos bácskai település lakosságát név szerint is felsorolja. Ebben a defterben Halasi-Kun átírásában Szabadka katonai és polgári lakossága a következő volt:

Omaat-i müstahfazan-i kale-i mezbur.

Mustafa Hersek — al-dizdar, Ahmet Abdullah — kethüda, Timur Hasan — serbölük, Bali Hasan, Turak Hasan, Kurt Abdullah, Iskender Hamza, Mehmet Ferhat, Ramazan Abdullah, Arslan Abdullah, Ali Abdullah, Mustafa Ferhat, Mehmet Bali, Kurt Abdullah, Ali haci, Ali Abdullah, Abdi Bali, Cafer Ramazan, Saban Ahmet, Kasim Abdullah, Rudvan Abdullah, Ali Mehmet, Ramazan Abdullah, Dervis Ferhat, Kurdali Ferhat, Mehmet Bosna, Hüseyin Ferhat, Faik Musa, Ali Bosna, Mehmet Ahmet, Ibrahim Hasan, Süleyman Hasan, Cafer Abdullah, Ali Velli, Ibrahim Bali, Oruc Ferhat, Hüseyin Bosna, Murat Mehmet, Mehmet Abdullah, Saban Iskender, Ibrahim Budak, Mehmet Ferhat, Ali Abdullah, Huda-verdi Mehmet, Kurt Oruc, Kurt Mehmet, Ogras Abdullah, Nasuh Mehmet — sertop, Mustafa Abdullah, cirkin Mehmet, Ali Mehmet, Ibrahim Bali.

Hane: 52.

Gebran-i nefsi Sobotka. Täbi-i m.

Mata Radosav. — kinez, Milak veled-i m., Radman Milin, Radenko veled-i m., Radivoy Rados, Milosav veled-i m., Vuyica veled-i m., Niksa Milko, Vuyica veled-i m., Vucit' Diragisa, Vuyin Radivoy, Vuyin birader-i m., Rado Vukit', Radovan birader-i m., Petar veled-i m., Yovan D'uricit', Diragisa Vukasin, Selak veled-i m., Vuyica Vukas, Gruyica birader-i m., Novak Bun, Bogoye veled-i m., Iliya Vuyica, Lazar veled-i m., Nikola birader-i m., Vuyica Radko, Radin D'urin, Radosav Peya, Miliya birader-i m., Yovan Mirko, Vukasin Grube, Nikola ...?, Iliya Yakub, Vecerin Subota, Miliya Peya, Radul Vukdirag, Iliya Nikola, Blagoye birader-i m., Radun'a Beluca (?), Icvetko Subota, Manoylo Vuk, Nikola Milos, Radul Milin, Ostoya Pavun, Nikola Brasit', Vukoye veled-i m., Iskoros — doselac, Vucit' veled-i m., Radan Ismolan, [45r] Gruyica birader-i m., Radovan Miladin, Milko Vukdirag, Radusin veled-i m., Radovac Peya, Miliya birader-i m., Milasin Hinnak, Rado veled-i m., Radic Rados, Tomas veled-i m., Vuk Novak, Petre birader-i m., Vuyica Radoye, Iliya veled-i m., Niksa veled-i m., Subota Pavle, Jivko veled-i m., Radosav Istepan, Bayceta veled-i m., Petar Vuyit', Milosav veled-i m., Radisa Vuk, Istepan veled-i m., Lazar Nikola, Gozden veled-i m., Yovan Vuksan, Jivko Radman, Rado Vukit', Petar veled-i m., Petar Mileta, Dimitre veled-i m., Rado Milin, Vuyica Goyan, Bogoye veled-i m.

A defterben a városról Sobotka néven történik említés, amely már akkor járási székhely volt a szegedi livában (az oklevélben „Nahiey-i Sobotka, der liva-i Segedin). Az összeírás Szabadkát „Palos és Kid'os” után és „Certistas” előtt említi. Amint látható, a nevek felsorolása két részben történik. Az első rész a szabadkai erőd katonai alakulatának névsorát adja, a második pedig a város keresztény vallású, polgári lakosságának felnőtt férfitagjait említi a családfők teljes nevével. A testvéreket (birader) és a fiúgyermeket (veled) a defter csak személynévvel jelöli.

A defter adatai szerint a szabadkai várórség létszámát 52 fő képezte, ugyanakkor a közeli Zomborban mindössze 15 fős legénység állomásozott. A titeli és a bácsi helyőrség pontos létszáma nem állapítható meg, mert a katonák a mohamedán lakossággal együtt vannak felsorolva minden elkülönítés nélkül. A jelzett évből Szabadka hűbérbirtokosa és a katonai helyőrség várnagya Mustafa Hersek volt, akit a hűbérurak vonalán Török Bálint egyik utódjának tekinthetünk. A gazdasági ügyeket intéző tisztartó szerepét Ahmed Abdullah töltötte be, a szakaszparancsnok pedig Timar Hasan volt. A katonák neveiből arra következtethetünk, hogy a helyőrség soraiban a valódi oszmanli török mellett az iszlámra áttért délszláv népelem is jelentős számmal képviseltette magát. A katonák között 15 viselt Abdullah nevet, amelyet leggyakrabban mohamedán vallásra áttért személyek kaptak, azonkívül az eredetre utaló nevek is előfordulnak (pl. Ali Bosna, Mehmet Bosna). A felsorolásban a Bali

név ötször fordul elő. Figyelmet érdemel még a Budak, Hudaverdi és Iskender név is. Az 52 katonaház feltehetően a sánccal körülvett városban helyezkedett el.

Szabadka polgári lakosságát az összeírt 48 család (háztartás) képezte. Két évvel később, 1580-ban eggyel több adózó ház volt a településben, tíz évvel később pedig, egy 1590. évi defter 63 családfőt említ név nélkül, csak számszerűen. A török palánkvárosok általános szerkezetéből következtetve a polgári lakosság házai a körülsáncolt városterületen kívül sorakozhattak. A falubíró Mata Radosav volt (a defterben kinez, knez). A felsorolt családnevek közül több ma is ismeretes Szabadkán (Vučić, Vujin, Milašin, Vujić, Radin, Vuksan stb.). Személynévvel kilenc olyan testvér van felsorolva, akik közös háztartásban éltek a családfóvel. A 25 felnőtt fiúgyermek szintén személynévvel jelenik meg a defterben.

Az összeírásból világosan kitűnik, hogy Szabadkának abban az időben nem volt mohamedán vallású török lakossága. Ezzel szemben Bácska többi nahije székhelyein más volt a helyzet, Titelen a várban és a mohamedán városban 125 háztartást írtak össze, míg a keresztények lakta városrészben (Gebran-i város-i mezbur) csak 30 adófizető családfőről szóla a defter. Bács jelentős töröklakta helység volt. A várban és az igazhitűek öt mahallára osztott városában 381 háztartásról van szó, viszont a gyaurok városnegyedét mindössze 15 ház képezte. Zombor lakossága zömmel szintén török volt. A defter megemlíti, hogy a török város négy mahallára tagolódik, a lakosságot név szerint is felsorolja, de a házak számát nem adja meg. A keresztények városnegyedében 13 család élt. Az adatokból kitűnik, hogy Bács, Titel, Zombor lakossága főleg az iparos, kereskedő és a közigazgatásban dolgozó török városlakó elemekből tevődött össze, Szabadka lakossága viszont az uralkodó renden kívül álló földműves sláv népelemhez tartozott, amely bizonyos fokú helyi önkormányzattal rendelkezett.

IRODALOM

1. T. Halasi-Kun: *Sixteenth-century Turkish settlements in Southern Hungary*. Türk Tarih Kurumu — Belleten XXVIII, 1964.
2. Györe K.: *Adalékok Szabadka gazdaságtörténetéhez*. Üzenet, 1973. 9. szám, 665—669.